

ORALITAT I ESCRITURA A LA LITERATURA CATALANA DE POSTGUERRA

Un dels problemes més importants de l'estilística ha estat la necessitat de justificar objectivament la tria de les dades analitzades, saber quins trets lingüístics eren dignes d'estudi i per què. La meua recerca actual evita aquest problema perquè se centra en els textos literaris de postguerra que tenen més d'una versió. L'objectiu és analitzar-ne, primer per separat i després conjuntament, l'evolució lingüística. El que em proposo, doncs, és fer una anàlisi estilística de variants.

Escriptors com Xavier Benguerel, Salvador Espriu, Mercè Rodoreda, Sebastià Juan Arbó i Joan Sales fan, durant els anys seixanta —i fins més tard en el cas d'Espriu—, una reflexió lingüística que afectarà l'evolució de la seva prosa, en alguns casos molt profundament. El meu objectiu és considerar conjuntament l'abast d'aquesta reflexió, i per tant m'allunyo de l'actitud habitual de l'estilística de concentrar-se en una sola obra o un sol autor. Aquest anàlisi estilística comparativa, doncs, pren una orientació social que justifico pel fet que tots aquests escriptors comparteixen una mateixa preocupació per l'excessiva distància entre el català parlat i escrit, tema que serà molt freqüent als debats sobre la llengua que comencen a principi dels anys seixanta.

En la primera part d'aquest article presentaré el debat en relació al context i l'oposició oralitat/escritura, i en la segona part mostraré l'evolució d'algunes de les característiques lingüístiques que aquests escriptors van considerar més pròximes a la llengua parlada. Per raons pràctiques divideixo les variants en dos grups: variants d'expressió (tenen una justificació gramatical i per tant són fàcils de determinar històricament) i variants conceptuals (provoquen canvis en l'univers fictiu i la seva justificació històrica és més complexa). La divisió no està exempta de problemes, però és útil per delimitar l'abast d'aquest treball, que se centra en variants lingüístiques que no comporten canvis en la ficció.

La primera reflexió sobre aquest tema la trobem en la cèlebre i polèmica nota a la primera edició d'*Incerta Glòria*, en la qual Joan Sales afirma el següent:

L'autor d'aquest llibre creu que els gèneres literaris que es proposen reflectir ambients i personatges corrents dels nostres temps no han d'escriure's a la manera d'uns exercicis de gra-

màtica, sinó —sobretot en els diàlegs— acomodar-se al llenguatge vivent. No s'atribueixi, doncs, a ignorància o negligència l'ús de formes vives encara no admeses per les gramàtiques o els diccionaris; l'autor hi RECORRE deliberadament sempre que la corresponent forma acadèmica resultaria desplaçada per rebuscada o arcaica. Creu l'autor que en tot conflicte entre la gramàtica i la vida, les persones de seny donaran sempre preferència a la vida. («Nota», a Sales 1956: [10])

Sales creu en la genuïnitat del català parlat, i això l'enfronta a una tradició gramatical que per raons històriques observa la llengua parlada amb desconfiança, sempre suspecta de castellanització. Sales, en contra de l'opinió de la majoria de gramàtics i correctors, creu que el parlant no s'ha d'adaptar a la gramàtica, sinó que la gramàtica s'ha d'adaptar al parlant, i per això no fonamenta la naturalitat de l'expressió en l'ús de la normativa vigent, sinó en l'acostament a la llengua parlada. Xavier Benguerel també relaciona gramàtica i vida al pròleg de la segona edició de *El testament*:

Els novel·listes, més adulterats a causa dels seus inevitables contactes amb la realitat, penaven gairebé heroicament per trobar un llenguatge idoni, és a dir, que reflectís la vida. Els esforços d'aquests abnegats escriptors són, innegablement, visibles. O es pecava per excés o es pecava per defecte. Parlo, repeteixo, en general. Però valia més, molt més, ens semblava aleshores, pecar per excés. Ja hi fórem a temps d'estilitzar i donar carta de naturalesa a un estil carregat, a podar-lo, endreçar-lo. En canvi, a la inversa, hauríem hagut de tornar a recollir l'idioma del mig del carrer, com un mendicant, hospitalitzar-lo i sotmetre'l a interminables i cada vegada més perillosos tractaments. («Confidències de l'autor (en la segona edició)», a Benguerel 1963: 10)

Remarco aquest «em semblava aleshores», que mostra un canvi en el seu punt de vista. Segons Salvador Espriu, el fet que el català fos una llengua parlada demostra que la cultura catalana existia: «He parlat tota la vida en català. Tota la gent que m'ha voltat ha parlat, amb més o menys condícia, en català. Això vol dir que hi ha una realitat catalana» (Reina 1995a: 105; publicat originàriament a Vidal 1968). Espriu atorga més importància a la llengua oral que a l'escripta perquè la primera no pot existir sense l'altra, i per això creu que la llengua escrita ha de tenir molt en compte l'ús dels parlants:

Hem de deixar que la llengua segueixi el seu camí, que ha de ser essencialment popular. El intel·lectuals, allò que hem de fer és escoltar més el sentit d'aquesta llengua del poble i aleshores servir-la, netejant-la, ennoblint-la: però sense perdre mai el contacte amb la llengua parlada. (Reina 1995b: 232; publicat originàriament a Barcon 1977)

Arbó afirma al pròleg de la segona edició de *Tino Costa* (1968) que en la revisió es limita a canviar algunes paraules que havien estat introduïdes pels correctors a

la primera versió de 1947. Encara que no és tan explícit com Sales, Benguerel o Espriu, els canvis que proposa tenen l'objectiu de suprimir un conjunt de paraules no utilitzades en la llengua parlada:¹

Finalment, he volgut descarregar l'estil d'una sèrie d'arcaïsmes –llurs, quelcoms, homs, éssers, àdhucs, nogensmenys i altres de més o menys recercats o impertinents– que en els anys trentes se'ns havien incrustat, amb alguna rara excepció, en l'estil de tots els qui escrivíem en català aleshores. El pecat havent estat general en aquella època ja tan llunyana, no tinc per què fer-ne cap acte particular de contrició; només vull que se'm cregui que en el meu cas, la culpa fou més de deixadesa que d'intenció, vull dir per haver permès amb una tolerància que ara considero excessiva que els correctors m'impedressin de llurs i de quelcoms les proves de galerades. («Pròleg a l'edició definitiva de *Tino Costa*», a Juan Arbó 1968: 13-16)

Mercè Rodoreda també fa referències a la llengua parlada, encara que per ella el factor més important per aconseguir la naturalitat del llenguatge és la tècnica:

Sóc jo que parlo i que faig el que vull amb la sintaxi i que dono un català natural i que de vegades faig embolicar Colometa quan explica com són les coses i procuro tant com puc dir les coses d'una manera diferent de com es diuen. Si de vegades em serveixo d'un tòpic és per fer riure o per emocionar, no per manca de recursos. L'estil verbal de Colometa és molt més estudiat del que sembla. Refaig una «manera» de parlar per tal que les frases, si no els mots, tinguin una presència. La manera de parlar de Colometa no és una «casualitat». (Carta del 10 de juliol de 1961 enviada a Joan Sales: cit. a Casals 1991: 212)

La primera pregunta que cal fer-se és per què en un context on no era fàcil de publicar en català i on a priori semblaria més important crear obres noves que no revisar les ja publicades aquests escriptors decideixen fer una revisió lingüística de les seves novel·les. Es podria atribuir a la voluntat de millorar l'estil, però llavors costaria d'explicar perquè en les dècades següents no tornem a trobar cap altre grup d'escriptors que comparteixi la mateixa actitud. És per això que les raons també les hem de buscar en el context: la incertesa sobre el futur de la llengua i la cultura catalanes va provocar una forta inseguretat lingüística. De fet, si en l'anàlisi temàtic de les obres d'aquests escriptors s'ha remarcat sovint la importància del marc polític i cultural en el qual van ser creades, llavors també és lícit i necessari valorar els seus canvis lingüístics en relació a aquests mateixos factors històrics. Lukács assenyala que «an exclusive emphasis on formal matters can lead to serious misunderstanding of the character of an artist's work» (Lukács 1971: 19), perquè això podria amagar els principis històrics que determinen els estils en contrast. Mikhail Bakhtin evita

1. Encara que no m'hi puc estendre, l'anàlisi de *Tino Costa* demostra que els canvis d'Arbó van força més enllà del que afirma al pròleg.

aquest perill relacionant la llengua amb el caràcter històric que té qualsevol obra. Bakhtin considera que la novel·la no és un producte cultural que es limita a reflectir la societat, sinó que és una eina crítica que fa emergir la lluita entre el que anomena les forces centrífugues i les forces centrípetes de la llengua, que simultàniament unifiquen i estratifiquen el llenguatge en qualsevol moment de la seva existència («La palabra en la novela», a Bakhtin 1989: 89-90).

Les teories lingüístiques contemporànies han tendit a deixar de banda la literatura com a font d'informació. Tot i això, seria un error deixar de banda les aportacions que ha fet la literatura del segle xx a la història de les idees lingüístiques i a la configuració i consolidació dels models formals. Això és especialment clar en el grup d'escriptors a què m'estic referint, perquè les seves opcions lingüístiques no poden considerar-se simplement opcions d'estil individuals. Les circumstàncies històriques van forçar els novel·listes catalans a transmetre determinats valors culturals,² i va ser aquesta responsabilitat la que va portar-ne alguns a plantejar la creació d'un model de llengua més acostat a la llengua parlada. En paraules de Pericay i Toutain això va consistir en «l'ús d'una llengua sense gaires connotacions prèvies, d'una llengua que el lector mitjà pugui compartir sense adonar-se'n» (Pericay & Toutain 1996: 150). Mitjançant les noves variants, doncs, els novel·listes pretenien incidir en la percepció de la llengua. I en la perspectiva que adopto per estudiar aquest model —o models— de llengua prioritzo el paper dels escriptors, perquè fins ara l'anàlisi dels debats lingüístics de postguerra s'havia fet des del punt de vista dels gramàtics i correctors.³

Determinades idees lingüístiques estan tan ben establertes que podem dir que formen part de la nostra cultura. És el cas de les idees entorn la distància entre la llengua parlada i escrita. Aquesta distància no pot ser analitzada empíricament, però això no vol dir que l'hàgim de considerar una creença falsa o infundada, perquè deriva d'experiències compartides per tots els parlants i per tant conté elements de realitat. La relació entre llengua i realitat ha estat considerada des de dos punts de vista oposats. El punt de vista tradicional considera que la llengua s'ha d'esborrar en l'acte de referir; és a dir, que el llenguatge ha d'estar monopolitzat per la funció referencial. Barthes, en canvi, adopta la posició contrària i nega aquesta referencialitat perquè «le réalisme, ici, ce ne peut être la copie des choses, mais la connaissance du langage; l'oeuvre la plus 'réaliste' ne sera pas celle qui 'peint' la réalité, mais qui, se servant du monde comme contenu (ce contenu lui-même est d'ailleurs étranger à

2. Segons Triadú, per exemple, «el gènere literari anomenat "novel·la" té [...] alguna cosa de tasca col·lectiva» (1975: 37).

3. En són un exemple els capítols «Polèmiques lingüístiques del postfabrisme» i «Continuació del fabrisme» a Solà (1977: 137-156 i 163-180).

sa structure, c'est-à-dire à son être), explorera le plus profondément possible la réalité irréalité du langage» (Barthes 1964: 164). Derrida relaciona l'oposició oralitat/escritura amb el problema de la referencialitat a *De la grammatologie* (1967), on argumenta que l'escritura es considera una mera representació de la parla perquè aquesta es creu més pròxima als orígens del llenguatge. L'escritura només és vista com un suplement, i això va connectat amb la creença —falsa segons Derrida— en una comunicació ideal, directa, sense mediació i transparent.

Rodoreda afirma que l'espontaneïtat de Colometa només es pot assolir a través de la tècnica, i per tant el seu punt de vista és pròxim al de Barthes.⁴ Espriu es troba en una posició intermèdia; afirma que la tècnica «ennobleix» i «neteja» la llengua, però també defensa que l'escriptor ha de tenir molt en compte la llengua dels parlants. Benguerel i Sales, en canvi, no fan referència a la tècnica; valoren més la natura que la cultura, cosa que els acosta al punt de vista més tradicional. L'abast del conflicte entre la gramàtica i la vida que plantejava Sales, el paper de la tècnica de Rodoreda o fins on pot arribar l'equilibri que demanava Espriu el trobarem en una zona intermèdia entre la reflexió teòrica i la pràctica directa dels escriptors.

Les nocions de «llengua parlada» o «llengua viva» que s'han citat estan poc elaborades, però això no ha de privar d'intentar comprendre-les millor. Al cap i a la fi les variants lingüístiques que van provocar, encara que no van ser mai sistematitzades en un corpus, no són gens arbitràries. Roger Simon ha afirmat que l'absència de teoria hauria de ser vist com una part de les complex relacions socials que envolten el coneixement, la llengua i les institucions acadèmiques (Simon 1992: 95). Els escriptors van recórrer a la pròpia pràctica i experiència per justificar-se, rebutjant de sistematitzar allò que pretenien, però això no ha de ser un obstacle a l'hora de valorar-ne els resultats, que de fet eren molt pragmàtics: fer servir una llengua literària més pròxima al públic lector per tal que aquest s'hi sentís més identificat. Això s'havia d'aconseguir introduint a la prosa recursos de la llengua parlada, cosa que no implicava pas l'ús d'un model de llengua que reflectís tots els recursos específics de la llengua oral, perquè aquests escriptors eren conscients que, citant Halliday, «Spoken language has, in fact, its own kind of complexity, arising out of the nature of the medium» (Halliday 1989: 79). El significat popular del terme «llengua parlada» tampoc ha anat mai en aquesta direcció. Toutain n'ha donat una definició que s'ajusta al punt de vista de Sales, Benguerel i Espriu: «Quan apel·lem a la llengua parlada, doncs, (i això queda prou clar en els contextos en què s'hi al·ludeix) ens referim a un estat ideal de català col·loquial, producte així mateix d'una tradició, que no s'ha de calcar pas amb totes les vacil·lacions pròpies de la seva naturalesa espontània» (Toutain 1992: 133).

4. Per això es va oposar als canvis lingüístics que li demanava Joan Sales. Cf. Casals (1991: 220).

Joan Fuster va denunciar la poca base dels arguments a favor de la llengua parlada perquè no especificaven on o qui parlava d'una manera considerada correcte:

Parlar? ¿I qui parla «bé»? Vull dir: ¿qui parla «bé» una llengua?... De tant en tant, algú, gramàtic o escriptor, proposa l'«ús» com una instància segura per a centrar el mòdul o el cànon de l'idioma escrit. És una proposició assenyada, sens dubte, però ¿quin ús? L'«ús» de qui? [...] Un punt, però, em sembla clar: els qui saben escriure —la fauna dels «intel·lectuals»—, realment, només «saben» escriure, i quan parlen, parlen imitant la pròpia escriptura. [...] ¿És això «parlar bé»? ¿És, el d'ells, un model d'idioma? ¿O no serà més aviat l'«ús» dels analfabets que hauria de merèixer-nos més consideració? I una altra pregunta, el parlar d'aquí —és a dir: d'on—? Aquesta pot semblar la pregunta que fa més inconsistent la teoria. La resposta, però, ho clarifica: d'allà on sigui. És a dir, dialectal. («18 desembre 1969», a Fuster 1990: 40; originàriament a Fuster 1979)

Fuster eludeix el problema de les relacions entre l'oralitat i l'escriptura i se centra en el problema, no menys important, de quina era la llengua parlada a què els escriptors s'estaven referint. Fuster nega que en un context com el català sigui possible trobar parlants com els que es demanen, perquè l'usuari d'una llengua normalitzada, amb sistema escolar i mitjans de comunicació, tendeix a usar la llengua compartida d'aquests mitjans, i això no era possible a Catalunya. El fet és que quan els escriptors esmentats es refereixen a la «llengua parlada» es refereixen bàsicament a la varietat central. Diversos intel·lectuals, gramàtics i correctors van considerar que insistir en aquesta mena de debats posaria la llengua en perill. Albert Manent, per exemple, va criticar els que «tendeixen a despersonalitzar l'idioma i a acostar-lo al castellà per la temença absurda que el lector no els entindrà» (Manent 1961: 11), i Joan Triadú va fer al·lusió al «realisme lingüístic» —és a dir, la transcripció fidel de del llenguatge parlat— per definir aquestes actituds:

En tot cas, els precedents més aplicables [al concepte de realisme lingüístic] són la sèrie de novel·les abans dites, de *Fanny* a *Laia*, que per cert, no seguien pas el realisme lingüístic, sinó la convenció establerta del català literari, o bé certes novel·les estrangeres, les condicions lingüístiques i socials de les quals no cal dir que són ben diferents de les de la nostra. En nom d'aquesta operació són emprats termes com *viu* i *útil* per justificar l'ús totalment inadmissible d'un mot o d'una locució. D'aquest ús del primer dels adjectius esmentats, no en té la culpa Maragall, car ell anava, com tothom sap, molt més enllà, i la seva paraula *viva* havia d'ésser també *vera*, puix que corren molts mots vius, però falsos [...]. Sembla que hàgim fet un pas enrera, doncs. Els novel·listes no sols s'equivoquen, sinó que àdhuc pretenen de raonar, en rebel·lió oberta, llurs actituds més o menys antigramaticals: és un desengany per als qui havíem cregut que aquesta mena de bizantinismes eren del passat i ens entestàvem a ensenyar català amb textos narratius actuals. El mal pot estendre's, i, de fet, s'estén. (Triadú 1961: 58-59)

Francesc Vallverdú va dedicar unes quantes pàgines del llibre *L'escriptor català i el problema de la llengua* a polemitzar amb les idees lingüístiques de Joan Sales, qualificades de «neopopulistes»:

El realisme intentava d'utilitzar la llengua viva, el «català que ara es parla» —més o menys com demanava Frederic Soler—, i això significava en molts casos una ruptura de la barrera normativa [...]. Ara vull fer notar que té el risc de confondre llengua «viva» amb llengua «embastardida» i, sobretot, que cal rebutjar algunes argumentacions injustificades, com les que pretenen que és una «aspiració democràtica» de despullar la llengua literària de tots aquests elements que no es troben en la llengua vulgar. (Vallverdú 1968: 127)

En canvi, en el neopopulisme el caos i la disgregació lingüística es produeixen sempre. És la il·lusió del «català que ara es parla», a què més amunt ens hem referit, de transcriure «testimonialment» la llengua del carrer. (Vallverdú 1968: 130)

Vallverdú també introdueix un nou tema al debat: el de la versemblança. Per ell el problema de la versemblança lingüística no es planteja a nivell de *vida* o de *gramàtica*, sinó al nivell del gust, de l'adequació de les característiques lingüístiques al gènere o a l'estil específic de l'autor. El tractament del real en literatura ha estat objecte de molt comentaris crítics, de vegades inconciliables. Vallverdú i Sales representen els dos extrems: per un la versemblança lingüística no és necessària; per l'altre és fonamental.

En intentar restringir la llengua catalana als cercles familiars el règim franquista pretenia limitar-la a un àmbit merament pràctic, útil per als afers quotidians però sense el nivell d'abstracció necessari per una cultura moderna. Aquesta oposició entre «cultura» i «natura», doncs, podia veure's com a equivalent de l'oposició escrit/parlat, i per això valorar la parla per sobre de l'escriptura podia ser interpretat com una manera d'acceptar que la llengua havia de tenir un paper subordinat. La connexió que es fa entre llengua escrita i supervivència cultural pot semblar exagerada, però segons Walter J. Ong aquesta correspondència es pot trobar en moltes altres cultures (Ong 1991: 130). Gramàtics i correctors consideraven que, ateses les circumstàncies, l'escriptor havia de servir a la llengua, i això a la pràctica volia dir acceptar un model de llengua força restrictiu. Badia i Margarit, per exemple, reconeix els drets de l'escriptor, però els limita a causa de la situació social:

Subjectivament, per a cada creador, la seva «llengua literària» és primer, és abans que la «llengua comuna». Però objectivament, per al poble, per a la cultura catalana, la prioritat de la «llengua comuna» damunt les diverses «llengües literàries» era una obligació moral, gairebé física. (Badia 1964: 101)

Gramàtics i correctors demanaven un major esforç dels usuaris, però això deixava el problema sense solució, perquè la majoria de parlants no tenien la possibilitat d'aprendre la normativa. Els escriptors que tracto també accepten que s'han de subjectar més a les necessitats de la llengua que no pas a les pròpies necessitats d'escriptor, però la seva idea de quines eren les necessitats de la «llengua comuna» és força diferent de la dels gramàtics i correctors. Busquen una expressió personal que a la vegada sigui també renovadora, i per això introdueixen a les seves obres característiques de la parla que no eren habituals a la prosa del context i que en alguns casos no respecten la normativa vigent.

Per tal de sospesar fins a quin punt l'actuació d'aquests escriptors ha afectat l'evolució i la percepció del català contemporani em centraré en algunes de les variants que van evolucionar cap a formes més orals. El compromís amb la normativa ha variat en els últims anys, i algunes de les solucions que van proposar Arbó, Benguerel, Espriu i Sales han estat adoptades, encara que no sempre s'ha tingut en compte el seu paper en l'evolució dels models formals. Em centraré en el cas del pronom de datiu. Segons Fité, «*La magnitud de la tragèdia* de Quim Monzó, presenta com a solucions innovadores, entre altres, [...] la reducció sistemàtica de *la hi* i *li ho* a *l'hi*» (Fité 1991: 37). Segons Martínez Gil, «difícilment abans dels anys vuitanta hauria aparegut un *l'hi* (que és la forma preferent usada avui dia pels autors de prosa narrativa) en lloc d'un *li ho*, perquè ni l'escriptor s'hauria atrevit a demanar-ho ni l'editor ho hauria permès» (Martínez-Gil 2001: 236). L'estudi d'aquestes obres demostra que la qüestió és força més complexa. Sales ja va utilitzar directament *l'hi* l'any 1956, a la primera versió d'*Incerta Glòria*. Arbó i Benguerel, en canvi, el fan servir, respectivament, a la tercera edició de *Tino Costa* (1967; la segona edició és igual que la primera) i a la segona edició de *El Testament* (1963). Rodoreda i Espriu, en canvi, respecten la forma normativa a *Aloma* i *Laia*.⁵

Els casos que he analitzat demostren que les solucions adoptades per aquests escriptors no són sempre coincidents, cosa que afegeix complexitat a l'evolució de la prosa de postguerra, que ha estat massa dominada per la idea d'un model de llengua únic imposat pels correctors. Casos com el del pronom de datiu, el de l'article personal i el de l'ús del pretèrit perfet (perifràstic o simple) mostren que hi ha una notable varietat en l'ús. Sales, per exemple, fa servir d'entrada el pronom personal, però Benguerel no. La primera frase de *El Testament* és «Josep es rasca la galta» o «El Josep es rasca la galta», depèn de si llegim la primera o la segona edició. Arbó també inclou els pronoms personals a la segona versió de *Tino Costa*. Rodoreda, en

5. Pompeu Fabra diu a la gramàtica de 1918 que la forma *l'hi* és pròpia del llenguatge parlat, mentre que a la de 1956 la considera incorrecta (Fabra 1981, §5440 [IEC1918]; Fabra, *Gramàtica* 1968 [1956]). Joan Coromines accepta l'ús de *l'hi* en la lectura de textos (1963).

canvi, no els utilitza mai a *Aloma*, mentre que Espriu els fa servir gradualment en les diverses versions de *Laia*, però mai l'arriba a utilitzar en tots els casos.⁶

Pel que fa al pretèrit perfet, Sales té tendència a incrementar l'ús del perifràstic als diàlegs de la segona edició d'*Incerta Glòria* (Sales 1969), però pel que fa als fragments del narrador intenta buscar un equilibri entre totes dues formes, encara que hi ha tot un seguit de canvis que no es poden atribuir a cap voluntat de coexistència, sinó a una preferència clara pel perifràstic (cf, per exemple, les planes 75/104, 118/174, 126/183 de la primera/segona versió). El perfet simple, però, no hi desapareix. Benguerel fa servir molts més simples que perifràstics, encara que amb una distribució força curiosa, basada en l'estructura de la novel·la. Als diàlegs fa servir el perifràstic, i a la carta que s'insereix fragmentada al llarg de tota la narració també, mentre que als fragments en tercera persona utilitza quasi sempre el simple. La divisió, doncs, respon a motius de cohesió interna de l'obra. Arbó utilitza gairebé sempre el simple, i només canvia al perifràstic la tercera persona del verb *fer*, tots els *fèu* passen a ser *va fer*. Rodoreda decideix utilitzar el perifràstic en tots els casos. Espriu també, però amb una evolució notablement complexa al llarg de les versions. El maig de 1983, a les «Notes i observacions complementàries» de la segona edició de *Les roques i el mar, el blau*, afirma que ha decidit abandonar tots els simples. De fet, el canvi del perfet simple havia començat molts anys abans. Vallverdú, en l'estudi de l'evolució lingüística del conte «Tereseta-que-baixa-les-escales» demostra que al 1950 en va canviar dos casos, i que en la versió de 1965 ja els va canviar quasi tots.⁷

Quin és el paper de la llengua oral respecte a les variants lingüístiques que he analitzat? El cas dels pronoms febles serveix per resoldre un problema de la normativa —transgredint-la—, perquè hi ha un desajustament entre l'ús del català central i el sistema pronominal. En el cas de l'article i el del perfet no hi ha transgressió normativa, només se superen prejudicis de tipus estètic o de falta de prestigi d'una determinada forma. La raó habitual per recomanar la combinació del perfet i el simple és estètica, per evitar l'anomenat «vavaisme». En tots tres casos la gramàtica o l'ús considerat de prestigi entra en conflicte amb l'ús oral, que conseqüentment esdevé el model adoptat per solucionar dos tipus de problemes: 1) problemes gramaticals no resolts per la normativa i 2) problemes de prestigi de determinades

6. Joaquim Ruyra i Eduard Artells, per exemple, eren partidaris d'utilitzar habitualment l'article personal, encara que molts escriptors del segle xx han optat per no fer-lo servir perquè segons Ruyra, «alguns literats sembla que temen que l'article rebaixa la dignitat del nom» (Ruyra 1982: 819-828; Artells 1971: 10). La majoria de gramàtics han defensat l'ús de l'article excepte en el cas de noms estrangers o de personalitats cèlebres, però en canvi els escriptors sovint n'han prescindit.

7. Encara que oralment només s'usa el pretèrit simple, s'ha tendit a defensar-ne l'ús per evitar l'anomenat «vavaisme», que pretesament provoca pobresa i monotonia en l'expressió. Vegeu Solà (1977: 94 n. 45).

formes. Aquests escriptors prenen com a model la llengua escrita i la contrasten amb la parlada, i quan troben un element de l'escrit que no apareix al discurs oral a vegades opten per prescindir-ne. Subordinen, doncs, la llengua escrita a la llengua oral, encara que l'entenen d'una manera limitada, perquè només n'aprecien les característiques que es poden comparar fàcilment amb l'escriptura, i per això les diferències es basen sobretot en el lèxic i la morfologia.

En les variants lèxiques també s'observa que les solucions no sempre coincideixen, encara que molts dels punts conflictius són compartits. Espriu i Rodoreda decideixen abandonar *car*, mentre que Arbó el continua fent servir. Aquests dos escriptors també abandonen les formes *dempus* i *vidua*, per exemple. Tots tres prescindeixen de *llur*. Arbó i Rodoreda decideixen no fer servir *romandre*, *de primer antuvi*, *de bell antuvi* ni *ací*. Sales i Benguerel no arriben a usar cap d'aquestes formes; la diferència entre tots dos és que Sales prescindeix més de la normativa quan no el convenç, i per exemple fa servir *acera*, *adoquí*, *cego*, *clero* i *xino*. En alguns casos l'evolució de les variants mostra dubtes respecte a determinades formes. Benguerel, per exemple, fa servir *quadre* a la primera versió i *quadro* a la segona, però torna a fer servir *quadre* a la tercera. Sales fa servir *quadro* des de la primera versió. A *Incerta glòria* també hi ha uns quants casos de vacil·lació: a la segona versió *alambrada* passa a ser *filferro*; *istiu*, *estiu*; *mostrar-se reaci*, *mostrar-se refractari*, i *la cosa pita* passa a ser *la cosa rutila*. A la tercera versió *pirar* passa a ser *guillar*, una *trola* esdevé una *falòrnia*, i *ni papa* passa a ser *ni borrall*.

No totes les variants que tenen per objectiu aconseguir una expressió més acostada a la parla, però, pretenen solucionar punts conflictius de la normativa. El cas més clar és el de la supressió dels adverbis acabats en *-ment*. N'hi ha diversos exemples a les obres d'Arbó, Rodoreda, Benguerel i Sales. L'ús d'aquests adverbis no és propi de la parla espontània, ben al contrari: de fet són una característica molt marcada de la llengua escrita. Els dos exemples següents, de la tercera versió d'*Incerta glòria*, mostren que aquests adverbis tenen equivalents molt més usuals en la parla: «La tia Olegària no m'havia dit pas que el seu nét fos alferes, però podria haver guanyat els galons recentment» (190) / «La tia Olegària no m'havia dit pas que el seu nét fos alferes, però podria haver guanyat els galons no fa gaire» (188); «L'únic que no hi guardo és precisament aquest carnet que dius; no el guardo per la senzilla raó que no ha existit mai» (719) / «L'únic que no hi guardo és aquest carnet que dius; no el guardo per la senzilla raó que no ha existit mai» (751).

En els exemples que hem vist Espriu no transgredeix la normativa, però utilitza tots els recursos que té a l'abast per aproximar la llengua a l'ús dels parlants. Rodoreda, en canvi, no explora tant els límits de la normativa, però el seu estil ha estat considerat el més col·loquial de tots. Rodoreda era conscient que la naturalitat d'un text té més a veure amb l'habilitat narrativa que no pas amb la tria de determinades

característiques gramaticals. La col·loquialitat de Rodoreda, doncs, no es basa en la resolució de problemes de la normativa, sinó en l'ús d'uns determinats trets sintàctics adaptats de la llengua parlada, com la polisíndeton. Sales, ben al contrari, no dubta a saltar els límits de la normativa, i per tant és l'escriptor que du més enllà el conflicte entre la gramàtica i la vida. Arbó i Benguerel també en prescindeixen en algun cas, però menys que Sales. Curiosament cap d'aquests tres escriptors va abandonar el perfect simple, que de fet és la característica que, al menys quantitativament, més hagués afectat la seva prosa. En canvi Rodoreda i Espriu, que decideixen respectar la normativa, són els que l'acaben fent servir en tots els casos. Cada escriptor, doncs, va decidir quin camí havia de prendre per reduir les distàncies entre la llengua escrita i la parlada. Tots ells assagen noves solucions lingüístiques en un context molt difícil, en el qual la pressió del règim contra la llengua provoca que els intents de desenvolupar nous models de prosa siguin tractats amb rebuig i desconfiança. A pesar que els escriptors tractats tenen estils i actituds respecte a la llengua molt diferents —i per tant no podem considerar que formin un grup cohesionat—, els resultats dels seus assajos a vegades semblen formar part d'un programa col·lectiu. I en part ho és, perquè Espriu, Rodoreda, Arbó, Sales i Benguerel van compartir un mateix propòsit: crear un registre expressiu més pròxim a la llengua que feien servir els parlants.

JORDI CORNELLÀ DETRELL
Universitat de Gal·les, Bangor

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

OBRES CITADES

- JUAN ARBÓ, *Tino* 1947: Sebastià Juan Arbó, *Tino Costa*, Barcelona, Ancora.
 JUAN ARBÓ, *Tino* 1968: Sebastià Juan Arbó, *Tino Costa*, Barcelona, Club Editor.
 BENGUEREL, *Testament* 1955: Xavier Benguerel, *El testament*, Barcelona, Aymà.
 BENGUEREL, *Testament* 1963: Xavier Benguerel, *El testament*, Barcelona, Club Editor.
 BENGUEREL, *Testament* 1967: Xavier Benguerel, *El testament*, Barcelona, Club Editor.
 ESPRIU, *Laia* 1992: Salvador Espriu, *Laia*, edició crítica i anotada de Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, Barcelona, Edicions 62.
 ESPRIU, *Aspectes* 1998: Salvador Espriu, *Aspectes*, ed. Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil, Barcelona, Edicions 62.
 RODOREDA, *Aloma* 1938: Mercè Rodoreda, *Aloma*, Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes.
 RODOREDA, *Aloma* 1969: Mercè Rodoreda, *Aloma*, Barcelona, Edicions 62.
 RUYRA 1982: Joaquim Ruyra, «Els articles onomàstics», a *Obres completes*, Selecta, Barcelona.
 SALES, *Incerta* 1956: Joan Sales, *Incerta glòria*, Barcelona, Aymà.

- SALES, *Incerta* 1969: Joan Sales, *Incerta glòria*, Barcelona, Club Editor.
 SALES, *Incerta* 1971: Joan Sales, *Incerta glòria*, Barcelona, Club Editor.

ESTUDIS

- ARTELLS 1971: Eduard Artells, *Llenguatge i gramàtica*, II, Barcino, Barcelona.
 BADIA 1964: Antoni Maria Badia i Margarit, *Llengua i cultura als Països Catalans*, Barcelona, Edicions 62.
 BAKHTIN 1989: Mikhail Bakhtin, *Teoria de la novel·la*, Madrid, Taurus.
 BARCON 1977: Joan Barcon, «Salvador Espriu, mestre de les lletres catalanes», *Correo Catalán*, 12/5/1977.
 BARTHES 1964: Roland Barthes, «La littérature, aujourd'hui», a *Essais critiques*, París, Seuil.
 CASALS 1991: Montserrat Casals i Couturier, *Mercè Rodoreda. Contra la vida, la literatura*, Barcelona, Edicions 62.
 COROMINES 1963: Joan Coromines, «Sobre l'elocució catalana en el teatre i en la recitació», a *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona, Ariel, 1963, 339-348; ara a *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona, Club Editor, 1971, 94-105.
 DERRIDA 1967: Jacques Derrida, *De la grammatologie*, París, Minuit.
 FABRA 1968: Pompeu Fabra, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona, Teide.
 FABRA 1981: Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona, Aqua.
 FITÉ 1991: Ricard Fité, «Normativa i ús en la literatura», a *Actes de les Primeres Jornades sobre Llengua i Creació Literària*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
 FUSTER 1979: Joan Fuster, *Diari 1959-1960*, Barcelona, Edicions 62.
 FUSTER 1990: Joan Fuster, *Escrips sobre llengua*, Barcelona, Pirene.
 HALLIDAY 1989: M. A. K. Halliday, *Spoken and Written Language*, Oxford, Oxford University Press.
 LUKÁCS 1971: Georg Lukács, *Realism In our Time: Literature and Class Struggle*, Nova York, Harper & Row.
 MANENT 1961: Albert Manent, «Sobre els correctors de català», *Serra d'Or*, 6, 11-12.
 MARTÍNEZ-GIL 2001: *L'edició de textos. Història i mètode*, coord. Víctor Martínez-Gil, Barcelona, Portic-Biblioteca de la Universitat Oberta de Catalunya.
 ONG 1991: Walter J. Ong, *Orality and Literacy. The Technologizing Of the World*, Padstow, Routledge.
 PERICAY & TOUTAIN 1996: Xavier Pericay i Ferran Toutain, *El malentès del Noucentisme*, Barcelona, Proa.
 REINA 1995a: Francesc Reina, *Salvador Espriu, enquestes i entrevistes, I (1933-1968)*, Barcelona, Edicions 62.
 REINA 1995b: Francesc Reina, *Salvador Espriu, enquestes i entrevistes, II (1974-1985)*, Barcelona, Edicions 62.
 SIMON 1992: Roger Simon, *Teaching Against the Grain. Essays Towards a Pedagogy Of Possibility*, Londres, Bergin & Garvey.
 SOLÀ 1977: Joan Solà, *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*, Barcelona, Edicions 62.
 TOUTAIN 1992: Ferran Toutain, «Mirar-se al mirall o esguardar-se a l'espill», a Grup d'Estudis Catalans, *El barco fantasma: 1982-1992*, Barcelona, Llibres de l'Índex.

- TRIADÚ 1961: Joan Triadú, «El llenguatge del narrador català actual», a *La literatura catalana i el poble*, Barcelona, Selecta.
- TRIADÚ 1975: Joan Triadú, «Panorama de la novel·la», *Serra d'Or*, 19, 37-39.
- VALLVERDÚ 1968: Francesc Vallverdú, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Barcelona, Edicions 62.
- VIDAL 1968: Joan Vidal i Gayolà, «Converses amb Salvador Espriu», *Presència*, 147-149, 7-13, 7-10.